

Yuriy VOLOSHCHUK

LVIV VIOLIN SCHOOL OF SECOND HALF XX OF CENTURY
SPECIFIC FEATURES AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT

In clause the concept "Lviv violin school" is opened, its specific features and tendencies of development are generalized; the basic pedagogical and methodical principles of the founders "of author's schools" are analyzed. The significant place is allocated to definition of the tendencies of development performing art of Lviv at the present stage. The concert repertoire and manner of game very bright of the young executors in a context of development European performing art of the end XX of century is studied.

Наталія Сиротинська

**НАПРЯМКИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ВОСЬМИГЛАСНИХ ЦИКЛІВ
РІЧНОГО ЛІТУРГІЙНОГО КОЛА**

(на основі використання комп'ютерної бази даних)

Категорія гласу – одна з центральних для всього середньовічного християнського богослужбового співу. Дослідження сутності гласу та формування восьмигласного принципу як засобу мелодичної організації піснеспівів є важливою проблемою сучасної медієвістики. Ця проблема стосується як візантійського літургійного співу, так і літургійного співу народів, що прийняли обряд Східної Церкви, а з ним і струнку систему богослужбових півчих збірників, ієрархію жанрів, нотопис та восьмигласся як метод звуковисотної організації піснеспівів.

Серед запозичених богослужбових книг особливе місце займав Октоїх – збірник, жанри якого розміщені за восьмигласовою системою. Розміщення піснеспівів за гласами, а всередині за днями тижня – особлива риса структури цього збірника.

Співи Октоїха відігравали важливу роль у мистецькому опрацюванні власне музичної тканини. З огляду на їх часте повторення – до шести разів у церковному році – вони постійно перебували в активному виконавському та слухацькому середовищі, що сприяло утворенню досконалої форми та виразових засобів [1].

Основна тема Октоїха – Христове воскресіння – забезпечила йому особливе місце у богослужбових циклах, і поступово вибрані жанри Октоїха ввійшли окремою складовою до іншого нотолінійного збірника – Ірмологіона – антології гімнографічного репертуару, об'єднаного в одній книзі. Вже в найдавніших збережених рукописах кінця XVI – початку XVII ст. нотолінійний Ірмолой виявляє яскраві індивідуальні риси, що проявилися як у зовнішньому вигляді, так і у внутрішньому наповненні музичній стилістиці [2].

Фіксація, збереження і водночас дослідження репертуару церковної монодії є важливим завданням сучасної медієвістики, тому започаткування проекту комп'ютерної Бази Даних (далі БД) у стінах інституту Літургії Українського Католицького Університету під керівництвом проф. Юрія Ясіновського є важливим кроком на цьому шляху [3].

У грудні 2003 р. виповнилося чотири роки від започаткування проекту, метою якого є опрацювання репертуару піснеспівів сакральної монодії у вигляді нотного-словесного інципітарію. Проект виник на основі Каталогу Ю.Ясіновського *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолії XVI-XVII ст.*, який став першим систематичним описом нотних гімнографічних пам'яток поствізантійського культурного ареалу. Каталог нотолінійних Ірмоліїв містить 1111 позицій, що створило фундаментальну джерельну базу для поглибленого і всестороннього дослідження співочої культури не лише української та білоруської, але й ширшого слов'яно-візантійського контексту [4, с.3].

Започаткування комп'ютерної БД відкриває нові можливості для наукових досліджень пісенної богослужбової спадщини. Вперше виникає можливість за допомогою спеціальних комп'ютерних програм розширити напрямки наукового пошуку і по-новому оцінити дослідницький матеріал.

Розуміння сутності гласу завжди цікавило провідних музикознавців. Серед західних медієвістів цього питання торкався, наприклад, А.Баумстарк, який звернув увагу на багатоструктурну природу восьмигласся, вказав на пов'язаність восьмигласся і організацію літургійного календаря, що найвиразніше проглядається у структурі та функціях Октоїха [5, с.84]. Спосіб побудови літургійних піснеспівів за допомогою системи мелодичних формул першим зауважив Егон Веллес, аналізуючи приклади з сербського Октоїха Стефана Мокраняца [6]. Завдання композитора він пояснював як уміння пристосовувати мелодичні формули до слів нового гимну. Цієї теорії дотримувалися також Карстен Тільярд, Олівер Странк, Мілош Велимірович та інші медієвісти.

Російський дослідник Євген Герцман зазначав факт відсутності у візантійській теорії натяків на пояснення гласів як мелодичних формул, оскільки ще в античній Греції виникає звуковисотна система як організація звуків, які мають певне розміщення у просторі звучання. На основі цього Є.Герцман підкреслював залежність октавного сегменту не від абсолютної висоти, а від внутрішньої структури. Так, звуковисотний рівень опиняється в залежності від ладових категорій, прослідковується очевидна умовність висоти звучання [7, с.181].

Музична теорія російських дослідників XIX-XX ст. оцінювала систему гласу під двома кутами зору:

1. Дмитрій Разумовський, Володимир Одоєвський, Микола Фіндзейн, Іван Вознесенський, Юрій Арнольд писали про залежність руського восьмигласся від греко-візантійського впливу і проводили паралелі з античними ладами; кожен глас є звукорядом античного ладу з домінуючим та кінцевим тоном. Проте ними не виявлено зв'язку ладової диференціації із знаменною семіографією. Поспівки розділені на 3 групи – початкові, серединні і кінцеві.

2. Василій Металлов, Антонін Преображенський, Сергій Скребков, Юрій Келдиш, розглядали восьмигласся як сукупність поспівкової будови і певної звуковисотної організації гласів.

Особливість висновків українського дослідника Мирослава Антоновича щодо гласового питання полягало у підкресленні зв'язку між окремими їхосами-гласами та їх поступеневим розташуванням [8].

Питання сутності гласу детально розглянуто російською дослідницею Галиною Алексєєвою у книзі “Проблема гласу”, де система руського восьмигласся трактується як синтез взаємодоповнюючих греко-візантійських та давньоруських структурних елементів, що утворився в процесі адаптації восьмигласся у Київській державі [9, с.298]. Свої висновки дослідниця робить на основі аналізу поспівок в Октоїху.

Проблема сутності гласу та восьмигласної системи відображена також у Близькосхідних музично-естетичних трактатах.

Характерним прикладом є вірменський середньовічний трактат “Про походження гласів”, авторство якого в заголовку приписується Василю Кесарійському, а переклад – Степаносу Сюнеці. В ньому з'являється 12 гласів, походження яких пов'язано з голосами тварин і птахів, грецькими міфічними музикантами, природними явищами та ремеслами, а також із старозавітними пророками. На тему походження гласів писав Ананій Нарекаці у IX ст. “Про науку гласів”, ця тема розглядається у “Дорогоцінному трактаті про музику” невідомого арабського автора XVI ст. [10].

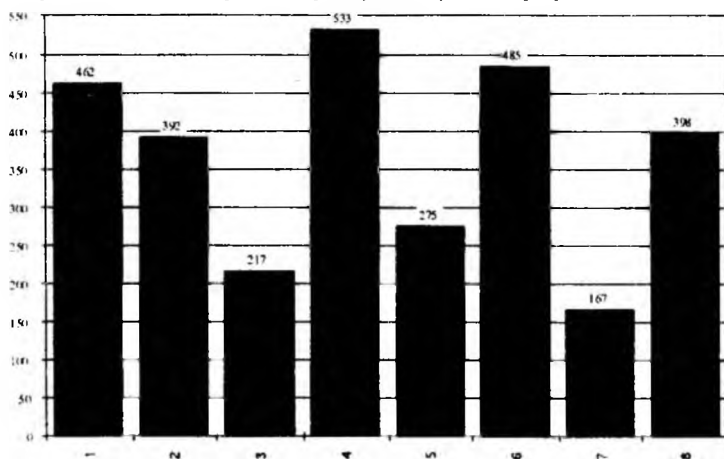
Відомий трактат “Про чини церкви” Мовсеса Грамматика VII-VIII ст. поклав початок другому етапу теоретично-естетичного осмислення системи вірменського Восьмигласся; сучасний вірменський дослідник Левон Акопян розглядає тему природи гласу на матеріалі середньовічних вірменських духовних гімнів – шарканів [11].

Одним із аспектів власне нашої праці є виявлення гласової приналежності гімнографічного матеріалу, його систематизація за жанровими і богослужбовими ознаками, а також визначення кількісних характеристик піснеспівів за гласовістю. Комп'ютерна БД дозволяє для нашого завдання швидко вибрати необхідний матеріал, проаналізувати його й отримати результати аналізу.

Першою позицією на цьому шляху є виявлення частотної характеристики та гласами піснеспівів усіх жанрів. Для аналізу використовуємо внесені

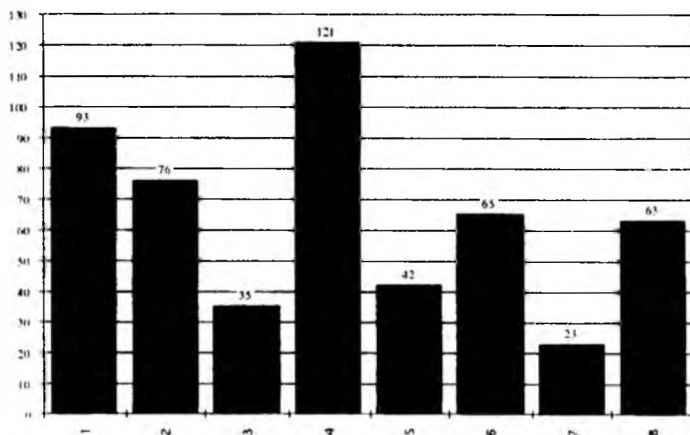
в комп'ютер пісенспіви наступних рукописів: Львів, ЛНБ, МВ 50; Львів, ЛІМ, Рук. 103; Львів, ЛНБ, БА 14; Москва ДРБ, Лукаш 76; Львів, ЛНБ, НТШ 330; Львів, ЛНБ, НД 374; Львів УКУ, Архів, Рук. 1; Друк 1700 [12]. Обрані рукописи охоплюють широкий часовий проміжок від кінця XVI ст. (МВ 50) до початку XVIII ст. (друк. 1700).

Опрацьований матеріал вибудовує наступний графік:

Цей графік показує, що найчастіше використовуються 4, 6 і і гласи, тоді як 3 і, особливо, 7 гласи мають мінімальну кількість пісенспівів.

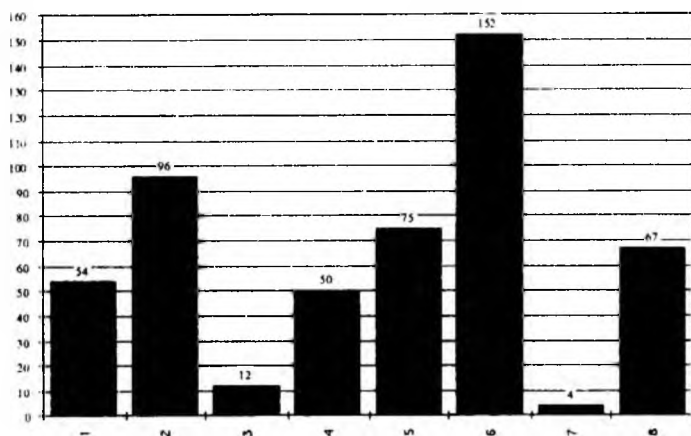
Цю інформацію ми можемо отримати як за всіма інципітами, так і за одним рукописом. Наприклад, за МВ 50:

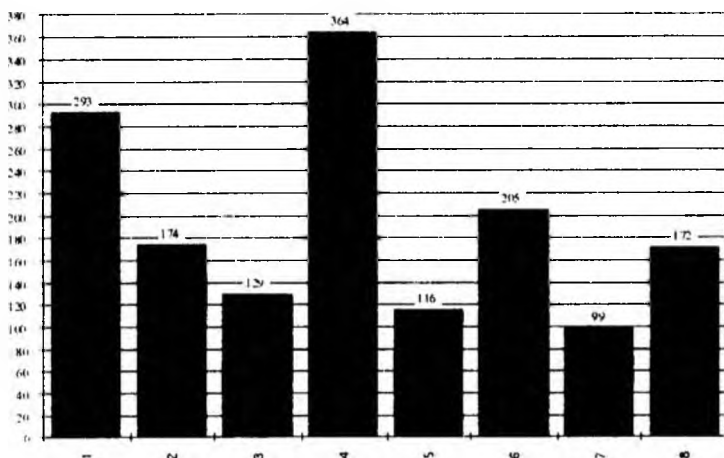
На графіку бачимо, що найбільша кількість інципітів цього рукопису належить до 4, 1 і 2 гласів, і знову найменше використано 7 глас.

Виявити гласову приналежність можна також іншим способом: для дослідження використаємо не весь комплекс інципітів, а два жанри – стихирі та ірмоси канонів, які використовуються у богослужінні найчастіше і яких в Ірмології є найбільша кількість. Окрім того, ірмоси розміщені переважно за восьмигласною системою, а стихирі впорядковані за календарним принципом.

Жанр/форма: Стихира

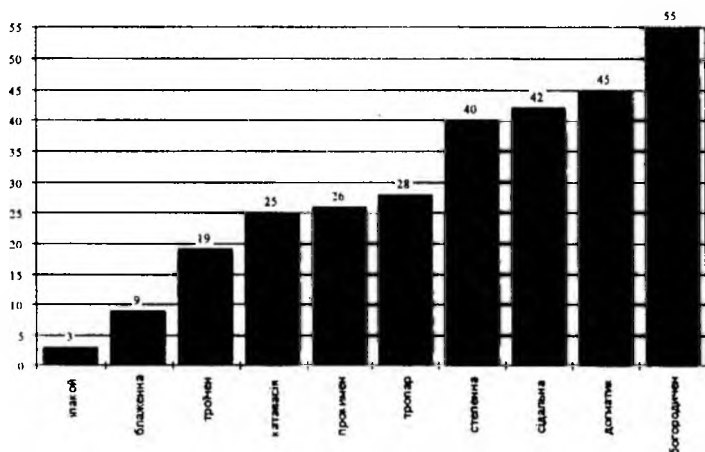
Жанр/форма: Канон

На прикладі графіків бачимо, що для жанру ірмосів найчастіше використано 4 глас, а для стихир 6 глас, тоді як 7 глас знову майже не використовується.

Підсумувавши отримані результати, переконуємось, що в українській гимнографії найпопулярнішими є 4 і 6 гласи, а найменше вживаним є 7 глас. За твердженням Михайла Скабаллановича, стихир найбільш характерні для Вечірні, а канони для Утрени, тому постає імовірність співвідношення гласової приналежності у відповідності з богословською суттю літургійного циклу Вечірня-Утрень [13].

Комп'ютерна програма БД дозволяє проаналізувати і такий аспект нашої праці, як кількісне співвідношення жанрів в Ірмологіонах, незалежно від гласової приналежності.

Графік виявляє жанри, які найчастіше фіксуються у збірниках, при цьому ми не беремо до уваги жанру ірмосів, за найбільшою кількістю яких книга й отримала свою назву – Ірмологіон. Однозначно тут переважають жанри Воскресної служби – догматики з богородичними, сідальні і степенні-антифони, які входять до воскресного Октоїха, а кількість жанрів, внесених до інших розділів, є значно меншою і досить нестійкою. Ці дані підкреслюють особливе значення жанрів Октоїха воскресного у богослужінні Української Церкви.

Оскільки в Ірмологіоні піснеспіви укладені за двома принципами, перший з яких – гласовий – ми розглянули, зараз прослідкуємо, яким чином вимальовується графік гласової частоти інциптів у мінейному розділі. У ньому, починаючи з Нового церковного року, знаходяться піснеспіви найбільших празників річного кола. Для кожного празника в Ірмологіоні виписані стихирі різних гласів. Порівнюємо, які гласи переважають у вибраних нами Господських, Богородичних празниках і празниках святих [14].

Господські празники

Різдво Христове – 1 глас (2, 4, 6, 3, 5)

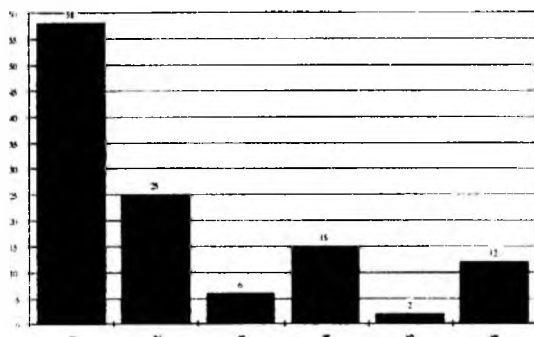
Богоявлення Господнє – 2 глас (8, 6, 4)

Преображення – 4 глас (6, 8, 5)

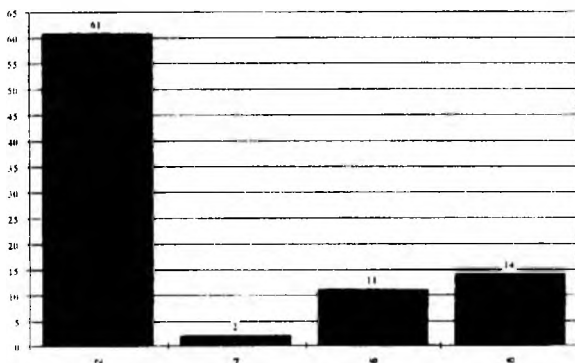
Воскресіння Христове – 1 глас (5, 6, 4)

Вознесіння Господнє – 5 глас (2, 6).

Різдво Христове

Богоявлення Господнє

Богородичні празники

Різдво Пресв. Богородиці – 2 глас (8, 1, 6)

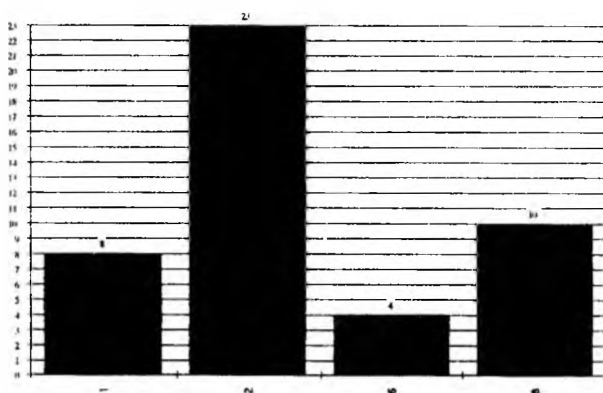
Введення у храм Пресв. Богородиці – 1 глас (8, 2, 5, 4)

Благовіщення – 4 глас (8, 6, 2)

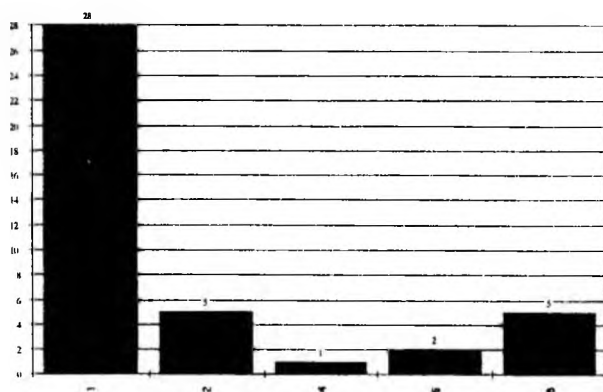
Успіння Пресв. Богородиці – 1 глас (4, 5, 6)

Покров Пресв. Богородиці – 6 глас (8, 6, 2).

Різдво Пресвятої Богородиці

Введення у храм Пресвятої Богородиці

Пам'яті святих, преподобних і мученикам

Усікновення глави Іоана Хрестителя – 2 глас (5, 8)

Різдво Іоана Хрестителя – 4 глас (6, 8, 1)

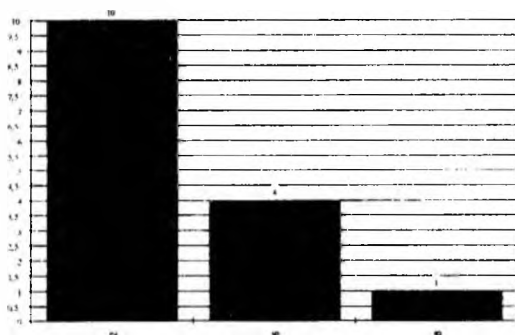
Собор арх. Михаїла – 8 глас (5)

Прп. Симеону Столпнику – 5 глас (6, 2)

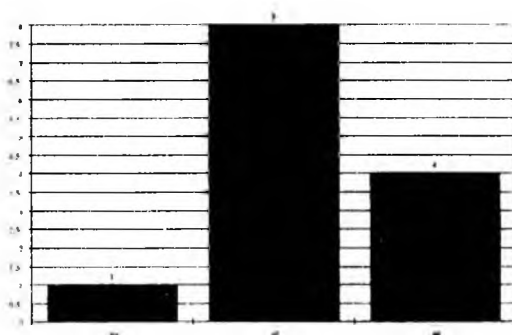
Сави Освященого – 5 глас (6, 2, 8)

Св. ап. Петра і Павла – 4 глас (2, 8, 6).

Усікновення глави Іоана Хрестителя

Прп. Симеону Столпнику

Отримані результати дозволяють зробити певні висновки:

1) У порівнянні з частотністю використання гласів у восьмигласних циклах, де виразно переважали 4, 6 та 1 гласи, у календарно-мінейному розділі отримаємо різні варіанти.

2) Для мінейного розділу характерна відсутність 7 гласу і надзвичайно мала кількість піснеспівів 3 гласу – зустрічається лише один раз серед піснеспівів Різдва Христового. Мінімальна кількість використання піснеспівів 7 гласу помітна лише у вищенаведених графіках.

3) Найбільша кількість гласів виявляється у Господських та Богородичних празниках (для Різдва Христового використано 1, 2, 3, 4, 5, 6 гласи), годі як для празників святих, преподобних і мучеників гласове розмаїття помітно зменшується.

4) Для празників святих, преподобних і мучеників часто застосовано 5 глас, який рідко зустрічається у Господських та Богородичних празниках.

Нашим завданням у пропонованій розвідці є ознайомлення із можливостями БД лише в одному з багатьох аспектів наукових досліджень. Проте,

опрацювання гласової проблеми за допомогою комп'ютерних програм вже зараз поставило перед нами багато запитань, на які поки що немає чітких відповідей. Єдиним беззаперечним висновком є те, що церковний глас виступає не лише як музична категорія, але виконує глибші систематизуючі функції у богослужінні.

Комп'ютерні програми БД вимагають кропіткої праці, пов'язаної із переписуванням інципітів, їх багаторазовою перевіркою з подальшим внесенням у комп'ютер. Символічно, що на зламі тисячоліть виник проект, який забезпечує не лише збереження коштовної співочої спадщини тисячолітньої християнської культури, але й забезпечує її осмислення та повернення у богослужбову і концертну практику.

Символічним також є і те, що невдовзі після започаткування проекту БД у 2001-у р., вперше в Україні, у Львівській Державній Музичній академії ім. М.Лисенка у тісній співпраці з Львівською Богословською Академією (нині Український Католицький Університет), відкрито регентську спеціалізацію, де введено курси вивчення історії літургійного співу поруч із засвоєнням навиків аналізу та практичного виконання монодії. Наступним логічним кроком є застосування репертуару БД у науковому пошуку, оскільки програмне забезпечення надає унікальну можливість по-новому оцінити гімнографічний матеріал, скеровуючи дослідників до майбутніх відкриттів.

- 1 Особливе значення Октоїха у богослужбовій практиці виразно прослідковується у книгодрукуванні. Першою кириличною друкованою книгою був Октоїх, надрукований краківським друкарем Швайпльтом Фіолем у 1491 р. Другою після краківської кириличною друкарнею, що діяла в 1494-1496 роках у столиці Чорногорії Цетиньє, керував ієромонах Макарій. Перше її видання – Октоїх первогласник 1494 р. Незабаром вийшли три наступні видання Октоїха – у друкарні Божидара Вуковіча у Венеції в 1537 р., у друкарні монастиря Грачаница в 1539 р., у друкарні Єроліма Загуровіча в 1570 р. Отже, не випадково, одним із перших українських стародруків також став Октоїх 1604 р. (ненотований), надрукований у друкарні Дерманського монастиря (див.: Ісаєвич Я. Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми, Львів 2002, с. 135).
- 2 Протягом кількох століть становлення й еволюції українського Ірмолія виробилась самобутня, оригінальна національна, суто сакральна музична мова, склався ірмолійний музичний лексикон, відбулася кристалізація специфічних принципів розвитку, формотворення, склалась характерна ладо- та ритмо-функційна система. Київські ірмолійні співи довели свою виняткову здатність відобразити особливий стан глибинної духовності (див.: Цалай-Якименко О. Стилістичні наверствування в українському Ірмолії Каллофонія, вип. 1, Львів 2002, с. 57).
- 3 Вивчення української та білоруської сакральної монодії довгий час гальмувалося відсутністю цілеспрямованих пошуків і наукових опрацювань самих нотних рукописів. У науковому обігу понад століття перебувало всього декілька нотних кодексів, що, зрозуміло не давало можливості науковцям відтворити реальну картину тодішньої практики (див.: Репертуар української та білоруської сакральної монодії. Комп'ютерна база даних, Львів 2003, с. 7).
- 4 Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолії XVI-XVII ст. Львів 1996, с. 3.

- 5 Baumstark A. Festbrevier und Kirchen der syrischen Jakobiten. - Paterborn, 1910. - S.84.
- 6 Welles E. Das serbische Octoechos und die Kirchentona // Musica Sacra. - Regensburg, 1917. - С.17-19.
- 7 Герцман Э. Византийское музыкознание. - Ленинград, 1988. - С.181
- 8 Мирослав Антонович опирається на висновки Отто Гомбоші, який, аналізуючи вчення пападики, вказує на подвійне значення іхосу, як сукупності мелодичних формул і, водночас, як окремих звуків – ступенів тетрахордової системи, як певних висотних послідовностей Антонович М. Українські ірмоси з погляду візантійської теорії музики // *Musica sacra* Статті, рецензії. - Львів, 1997. - С.41-42.
- 9 Алексеева Г. Проблемы адаптации византийского пения на Руси. - Владивосток, 1996 - С.298.
10. Аревшатын А. Вірменські середньовічні *Тлумачення на гласи* та їх паралелі у Близькосхідних музично-естетичних трактатах // Православна монодія: її богословська, літургична та естетична сутність // Науковий вісник НМАУ ім. П.Чайковського, вип.15 - Київ, 2001 - С.33-39
- 11 Акопян Л. Осмогласся як ідея (на прикладі середньовічної вірменської монодії) // Православна монодія: її богословська, літургична та естетична сутність // Науковий вісник НМАУ ім. П.Чайковського, вип.15 - Київ, 2001. - С.33-39.
- 12 На даний момент до БД повністю внесено ініціати 15 рукописів, проте матеріал постійно поповнюється.
13. Багаточисленні молитви, гімни і піснеспіви у мистецькій формі розвивали й ілюстрували основні догматичні канони (див.: Бичков В. Візантійська естетика. - Москва, 1987 - С.47-48)
- 14 Виділяємо найуживаніший глас, а в дужках вкажемо інші гласи, які використовуються за порядком спадання кількості піснеспівів

Nataliya Syrotynska

THE DIRECTIONS IN SYSTEMATIZATION OF EIGHT GLASES CYCLES OF ECCLESIASTICAL YEAR

Ukraine has played a very important part in the development of the liturgical music of the Byzantine rite. It is necessary now to discuss the systematization of the material – the chants from the Heirmologia. The Project Ukrainian and Belarusian Sacred Monody Repertoire has been composed as a universal informative system in the form of the computer database. It is for the first time that the incipits of melodic texts translated into lineanote notation in the 16th c., are presented and are used in science research.

Наталія Мариняко

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ ЖИТОМИРА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Серед актуальних проблем сучасного українського краєзнавства виокремлюється зростання інтересу до художньо-культурної спадщини регіонів країни як породжуючого середовища видатних явищ загальнонаціонального масштабу.

Відтворення реальної картини розвитку вітчизняної культури неможливо досягти без врахування її локальних особливостей.